

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Store Afdeling)

9. marts 2021 *

»Præjudiciel forelæggelse – beskyttelse af arbejdstagernes sikkerhed og sundhed – tilrettelæggelse af arbejdstiden – direktiv 2003/88/EF – artikel 2 – begrebet »arbejdstid« – periode med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet – professionelle brandmænd – direktiv 89/391/EØF – artikel 5 og 6 – psykosociale risici – pligt til forebyggelse heraf«

I sag C-580/19,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Verwaltungsgericht Darmstadt (forvaltningsdomstolen i Darmstadt, Tyskland) ved afgørelse af 21. februar 2019, indgået til Domstolen den 30. juli 2019, i sagen

RJ

mod

Stadt Offenbach am Main,

har

DOMSTOLEN (Store Afdeling),

sammensat af præsidenten, K. Lenaerts, vicepræsidenten, R. Silva de Lapuerta, afdelingsformændene A. Arabadjiev, A. Prechal, M. Vilaras og N. Piçarra samt dommerne T. von Danwitz, C. Toader, M. Safjan, D. Šváby, S. Rodin, F. Biltgen, K. Jürimäe, C. Lycourgos (refererende dommer) og L.S. Rossi,

generaladvokat: G. Pitruzzella,

justitssekretær: fuldmægtig M. Longar,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 22. juni 2020,

efter at der er afgivet indlæg af:

- den belgiske regering ved S. Baeyens, L. Van den Broeck, M. Jacobs og C. Pochet, som befuldmægtigede,
- den spanske regering ved S. Jiménez García, som befuldmægtiget,
- den franske regering ved A. Ferrand, R. Coesme, E. Toutain og A.-L. Desjonquères, som befuldmægtigede,

* Processprog: tysk.

- den nederlandske regering ved M. Bulterman og C.S. Schillemans, som befuldmægtigede,
- den finske regering først ved H. Leppo og J. Heliskoski, derefter ved H. Leppo som befuldmægtigede,
- Europa-Kommissionen først ved B.-R. Killmann og M. van Beek, derefter ved B.-R. Killmann, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 6. oktober 2020, afsagt følgende

Dom

- 1 Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 2 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EUT 2003, L 299, s. 9).
- 2 Denne anmodning er blevet indgivet i forbindelse med en tvist mellem RJ og Stadt Offenbach am Main (byen Offenbach am Main, Tyskland) vedrørende løn, som RJ kræver for de ydelser med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet, som han har leveret. Det præciseres indledningsvis, at begrebet »vagtjeneste« i denne dom generelt omfatter alle de perioder, hvorunder arbejdstageren står til arbejdsgiverens rådighed for at kunne levere en arbejdsydelse efter sidstnævntes ønske, mens udtrykket »vagtjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet« omhandler de af disse perioder, hvorunder arbejdstageren ikke er tvunget til at forblive på sit arbejdssted.

Retsforskrifter

EU-retten

Direktiv 89/391/EØF

- 3 Artikel 5, stk. 1, i Rådets direktiv 89/391/EØF af 12. juni 1989 om iværksættelse af foranstaltninger til forbedring af arbejdstagernes sikkerhed og sundhed under arbejdet (EFT 1989, L 183, s. 1) fastsætter:

»Arbejdsgiveren har pligt til at sikre arbejdstagernes sikkerhed og sundhed i alle forhold, der er forbundet med arbejdet.«
- 4 Dette direktivs artikel 6 bestemmer:

»1. Som et led i arbejdsgiverens ansvar træffer denne de nødvendige foranstaltninger til beskyttelse af arbejdstagernes sikkerhed og sundhed, herunder aktiviteter til forebyggelse af erhvervsbetingede risici, til oplysning og til oplæring samt tilrettelæggelse af en ordning og tilvejebringelse af de nødvendige midler.

Arbejdsgiveren skal drage omsorg for, at disse foranstaltninger tilpasses for at tage hensyn til ændrede omstændigheder, og søge at forbedre de eksisterende forhold.

2. Arbejdsgiveren iværksætter de i stk. 1, første afsnit, nævnte foranstaltninger, på grundlag af følgende generelle forebyggelsesprincipper:

- a) forhindring af risici
- b) evaluering af risici, som ikke kan forhindres
- c) bekæmpelse af risici ved kilden

[...]

3. Med forbehold af de øvrige bestemmelser i dette direktiv skal arbejdsgiveren under hensyn til arten af virksomhedens og/eller institutionens aktiviteter:

- a) vurdere risiciene for arbejdstagernes sikkerhed og sundhed, blandt andet ved valg af arbejdsudstyr, kemiske stoffer og præparater samt ved indretning af arbejdsstederne.

Som en følge af denne vurdering skal de forebyggende aktiviteter samt de arbejds- og produktionsmetoder, arbejdsgiveren anvender, om nødvendigt:

- sikre en bedre beskyttelse af arbejdstagernes sikkerhed og sundhed
- integreres i samtlige aktiviteter i virksomheden og/eller institutionen og på alle niveauer inden for arbejdsmiljøet

[...]«

Direktiv 2003/88

5 Artikel 1 i direktiv 2003/88 bestemmer:

»1. Dette direktiv indeholder minimumsforskrifter for sikkerhed og sundhed i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden.

2. Dette direktiv finder anvendelse på:

- a) de minimale daglige hvileperioder, ugentlige hvileperioder og årlige ferier, på pauser og på den maksimale ugentlige arbejdstid, samt på
- b) visse aspekter i forbindelse med natarbejde, skifteholdsarbejde og arbejdsrytme.

[...]«

6 Direktivets artikel 2 fastsætter:

»I dette direktiv forstås ved:

- 1) »arbejdstid«: det tidsrum, hvori arbejdstageren er på arbejde og står til arbejdsgiverens rådighed under udførelsen af sin beskæftigelse eller sine opgaver i overensstemmelse med national lovgivning og/eller praksis
- 2) »hvileperiode«: det tidsrum, der ikke er arbejdstid

[...]«

7 Direktivets artikel 7, stk. 1, har følgende ordlyd:

»Medlemsstaterne træffer de nødvendige foranstaltninger for at sikre, at alle arbejdstagere får en årlig betalt ferie af mindst fire ugers varighed, i overensstemmelse med de kriterier for opnåelse og tildeling heraf, som er fastsat i national lovgivning og/eller praksis.«

Tysk ret

8 I bilaget til Verordnung über die Organisation, Mindeststärke und Ausrüstung der öffentlichen Feuerwehren (bekendtgørelse om de offentlige brandvæseners organisation, mindstestyrke og udrustning) af 17. december 2003 (GVBl., s. 693) fastsættes bl.a. følgende:

»Udstyr i kategori 2 inklusive det hertil fornødne personale skal som regel indsættes på indsatsstedet inden for 20 minutter efter alarmeringen [...]«

9 I henhold til Einsatzdienstverfügung der Feuerwehr Offenbach (Offenbachs brandvæsens indsatsjenesteinstruks), i affattelsen af 18. juni 2018, skal tjenestemanden, der varetager tjenesten som »Beamter vom Einsatzleitdienst« (tjenestemand i indsatsledertjeneste, herefter »BvE-tjenesten«) ved alarmering straks rykke ud til indsatsstedet ved brug af de sær- og prioritetsrettigheder, der gælder for denne i henhold til færdselsloven.

10 På indsatsjenesteinstruksens s. 6 er anført følgende om forpligtelserne for tjenestemanden i BvE-tjenesten:

»Tjenestemanden i BvE-tjeneste skal stå til rådighed og vælge sit opholdssted på en sådan måde, at han overholder reaktionstiden på 20 minutter. Denne regel anses for overholdt, når han fra sit opholdssted til Offenbach am Mains bygrænse overholder en køretid på 20 minutter ved brug af de sær- og prioritetsrettigheder, der gælder for ham i henhold til færdselsloven. Denne tid gælder ved gennemsnitlig trafiktæthed og normale vej- og vejforhold.«

Twisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

11 RJ er tjenestemand og udfører sin tjeneste som brandmand i egenskab af gruppeleder ved brandvæsenet i Offenbach am Main. Ud over sin regulære tjeneste skal han i henhold til de regler, der gælder for brandvæsenet i denne by, regelmæssigt have vagter i BvE-tjeneste.

12 Under BvE-tjenesten skal RJ altid kunne kontaktes, have sin indsatsbeklædning med sig såvel som sit indsatskøretøj, der stilles til rådighed for ham af arbejdsgiveren. Han skal besvare de opkald, han modtager, og ved hvilke han informeres om begivenheder, der indtræffer, og som han skal træffe beslutninger om. I visse situationer skal han rykke ud til indsatsstedet eller tjenestestedet. Under BvE-tjenesten skal RJ vælge sit opholdssted således, at han i tilfælde af alarmering kan nå Offenbach am Mains bygrænse med sin indsatsbeklædning og dette køretøj inden for en frist på 20 minutter ved brug af sær- og prioritetsrettighederne i henhold til færdselsloven.

13 På hverdage udføres BvE-tjenesten fra kl. 17.00 til kl. 07.00 den følgende dag. I weekender varer denne tjeneste fra fredag kl. 17.00 til mandag kl. 07.00. En 42-timers arbejdsuge kan efterfølges af den nævnte tjeneste i weekenden. I gennemsnit udfører RJ BvE-tjeneste i 10-15 weekender årligt. Fra den 1. januar 2013 til den 31. december 2015 udførte han BvE-tjeneste 126 gange, og han skulle enten reagere på alarmer eller rykke ud 20 gange. Over tre år var antallet af alarmeringer, der fandt sted, mens RJ udførte en BvE-tjeneste, i gennemsnit 6,67 pr. år.

- 14 RJ anmodede om anerkendelse af BvE-tjenesten som arbejdstid og om tilsvarende vederlag herfor. Ved afgørelse af 6. august 2014 meddelte arbejdsgiveren afslag på hans anmodning.
- 15 Den 31. juli 2015 har RJ anlagt sag ved den forelæggende ret, hvorunder han har gjort gældende, at selv når der er tale om perioder med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet, og arbejdstageren derfor ikke er forpligtet til fysisk at opholde sig på et af arbejdsgiveren anvist sted, kan disse perioder med vagttjeneste anses for arbejdstid, når arbejdstageren af sin arbejdsgiver er forpligtet til at genoptage arbejdet inden for en meget kort frist. RJ har navnlig gjort gældende, at BvE-tjenesten udgør en væsentlig begrænsning af hans fritid, for så vidt som han i tilfælde af alarm straks skal forlade sin bopæl for at begive sig til Offenbach am Main for at overholde den frist på 20 minutter, som han er underlagt.
- 16 Ifølge den forelæggende ret er aktiviteter, som udøves af et nationalt brandvæsens indsatsstyrker omfattet af anvendelsesområdet for direktiv 2003/88. Den forelæggende ret er af den opfattelse, at selv om spørgsmålene om aflønning af vagttjenester derimod er udelukket fra dette anvendelsesområde, er kvalificeringen af BvE-tjenesten som arbejdstid som omhandlet i artikel 2, nr. 1), i direktiv 2003/88 imidlertid afgørende for løsningen af den tvist, der verserer for den.
- 17 I henhold til tysk ret kan RJ's arbejdsgiver kun tilpligtes at skulle betale løn for BvE-tjenesten, således som RJ har fremsat krav om, såfremt RJ har arbejdet i længere tid end den maksimalt tilladte ugentlige arbejdstid i henhold til direktiv 2003/88. I øvrigt vedrører RJ's påstand om specifik anerkendelse af, at BvE-tjenesten udgør arbejdstid, ikke opnåelse af et eventuelt større vederlag for denne tjeneste, men sigter mod at sikre, at RJ i fremtiden ikke kan pålægges arbejde i et omfang, som overskrider den maksimalt tilladte arbejdstid i henhold til EU-retten.
- 18 Den forelæggende ret har bemærket, at Domstolen hidtil har været af den opfattelse, at en periode med vagttjeneste kun kan sidestilles med arbejdstid, såfremt arbejdstageren er forpligtet til fysisk at opholde sig på det sted, som arbejdsgiveren har anvist, og til på dette sted at stå til rådighed for denne for straks at kunne erlægge passende ydelser, hvis der er behov herfor. Den forelæggende ret har fremhævet, at Domstolen i dom af 21. februar 2018, Matzak (C-518/15, EU:C:2018:82), imidlertid fandt, at vagttjenester, som en arbejdstager udfører hjemme, også skal anses for at være arbejdstid, idet den støttede sig dels på arbejdstagerens forpligtelse til at være fysisk til stede på det sted, som arbejdsgiveren har anvist, dels på den begrænsning af arbejdstagerens muligheder for at hellige sig sine personlige og sociale interesser, der følger af nødvendigheden af at kunne nå frem til sit arbejdssted inden for en frist på otte minutter.
- 19 For den forelæggende ret er denne dom ikke til hinder for, at perioder med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet, dvs. de perioder, hvor arbejdstageren, uden at være forpligtet til at opholde sig på et af arbejdsgiveren anvist sted, er underlagt væsentlige begrænsninger i det frie valg af opholdssted og i tilrettelæggelsen af sin fritid, ligeledes kan anses for at være arbejdstid.
- 20 Ifølge den forelæggende ret udgør navnlig den omstændighed, at perioder med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet udelukkes fra begrebet »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88, alene fordi arbejdsgiveren ikke har fastsat et bestemt sted, hvor arbejdstageren er forpligtet til fysisk at opholde sig, en uberettiget forskelsbehandling i forhold til den situation, hvor arbejdsgiveren har fastsat et sådant sted. Den forpligtelse, der påhviler arbejdstageren til at nå frem til et bestemt sted inden for en kort frist, vil således kunne have en lige så begrænsende virkning på tilrettelæggelsen af dennes fritid og pålægger ham indirekte et sted, hvor han er forpligtet til fysisk at opholde sig, således at arbejdstageren derved begrænses væsentligt i sine personlige beskæftigelser.

- 21 Endelig har den forelæggende ret bemærket, at det afgørende kriterium, som anvendes af Bundesverwaltungsgericht (forbundsdomstol i forvaltningsretlige sager, Tyskland) til at afgøre, om en periode med vagttjeneste skal anses for at være arbejdstid, er den hyppighed, hvormed arbejdstageren må påregne at blive tilkaldt i løbet af sine perioder med vagttjeneste. Hvis disse perioder kun afbrydes sporadisk af tilkaldelser, udgør de ikke »arbejdstid«.
- 22 Af disse grunde har Verwaltungsgericht Darmstadt (forvaltningsdomstolen i Darmstadt, Tyskland) besluttet at udsætte sagen og at forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:
- »1) Skal artikel 2 i direktiv 2003/88[...] fortolkes således, at rådighedsperioder, hvor en arbejdstager er forpligtet til inden for 20 minutter at nå bygrænsen for sit tjenestested med indsatsvognen og iført indsatsbeklædning, anses for arbejdstid, selv om arbejdsgiveren ikke har foreskrevet arbejdstageren et opholdssted, men arbejdstageren alligevel er væsentligt begrænset i valget af lokalitet og i mulighederne for at hellige sig sine personlige og sociale interesser?
- 2) Såfremt det første spørgsmål besvares bekræftende: Skal artikel 2 i direktiv 2003/88[...] i en situation som den, der er beskrevet i det første spørgsmål, fortolkes således, at der ved definitionen af begrebet arbejdstid også skal tages hensyn til, om og i hvilken udstrækning det i løbet af en vagttjeneste, som skal tilbringes på et sted, der ikke er foreskrevet af arbejdsgiveren, som regel må påregnes, at arbejdstageren vil blive tilkaldt?«

Om de præjudicielle spørgsmål

- 23 Med spørgsmålene, som skal behandles samlet, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 2 i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at en periode med vagttjeneste, hvor en arbejdstager skal kunne nå frem til bygrænsen i den by, hvor den pågældende har tjenestested, inden for en frist på 20 minutter, med sin indsatsbeklædning og det indsatskøretøj, som arbejdstageren har fået stillet til rådighed af sin arbejdsgiver, ved brug af de sær- og prioritetsrettigheder i henhold til færdselsloven, der er knyttet til dette køretøj, udgør »arbejdstid« som omhandlet i denne artikel, og om den gennemsnitlige hyppighed, hvormed han rent faktisk skal rykke ud i løbet af denne periode, skal tages i betragtning i forbindelse med en sådan kvalificering.
- 24 Det fremgår særligt af forelæggelsesafgørelsen og af de sagsakter, som Domstolen råder over, at sagsøgeren i hovedsagen skal varetage ca. 40 perioder med vagttjeneste om året, som omfatter hverdagsnætter og weekender. Disse perioder med vagttjeneste forløber uden krav om ophold på arbejdsstedet, hvilket indebærer, at sagsøgeren ikke har pligt til at være fysisk til stede på sin arbejdsplads. Under disse perioder med vagttjeneste skal RJ til enhver tid have sin beklædning og sit indsatskøretøj til rådighed, være i stand til straks at besvare de opkald, som han modtager, og være i stand til at nå frem til Offenbach am Mains bygrænse med sin indsatsbeklædning og sit indsatskøretøj inden for en frist på 20 minutter ved at gøre brug af de sær- og prioritetsrettigheder, der er knyttet til dette køretøj. Denne tid gælder ved gennemsnitlig trafikthed og normale vej- og vejforhold.
- 25 Indledningsvis bemærkes, at selv om det i sidste ende tilkommer den forelæggende ret at undersøge, om de i hovedsagen omhandlede perioder med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet skal kvalificeres som »arbejdstid« med henblik på anvendelsen af direktiv 2003/88, forholder det sig derfor ikke desto mindre således, at Domstolen skal give disse indikationer med hensyn til de kriterier, der skal tages i betragtning ved denne undersøgelse (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 23 og 24 og den deri nævnte retspraksis).
- 26 Efter denne indledende bemærkning bemærkes for det første, at direktiv 2003/88 har til formål at fastsætte minimumsforskrifter med henblik på at forbedre arbejdstagernes leve- og arbejdsvilkår ved indbyrdes tilnærmelse af de nationale bestemmelser med hensyn til bl.a. arbejdstidens længde. Denne

harmonisering på EU-plan af arbejdstidens tilrettelæggelse har til formål at garantere en bedre beskyttelse af arbejdstagernes sikkerhed og sundhed ved at sikre dem bl.a. minimale daglige og ugentlige hvileperioder og passende pauser og ved at fastsætte en maksimumsgrænse for den ugentlige arbejdstid (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 25 og den deri nævnte retspraksis).

- 27 De forskellige forskrifter i direktiv 2003/88 om maksimal arbejdstid og minimumshvileperioder udgør således regler inden for Unionens sociallovgivning af særlig betydning, som enhver arbejdstager er omfattet af, og hvis overholdelse ikke må underordnes rent økonomiske hensyn (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 26 og den deri nævnte retspraksis).
- 28 Ved at indføre retten for enhver arbejdstager til en begrænsning af den maksimale arbejdstid og til daglige og ugentlige hvileperioder præciserer direktiv 2003/88 i øvrigt den grundlæggende rettighed, der er fastsat udtrykkeligt i artikel 31, stk. 2, i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder, og det skal følgelig fortolkes i lyset af denne artikel 31, stk. 2. Det følger navnlig deraf, at bestemmelserne i direktiv 2003/88 ikke må fortolkes strengt til skade for de rettigheder, som en arbejdstager kan udlede deraf (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 27 og den deri nævnte retspraksis).
- 29 For det andet bemærkes, at artikel 2, nr. 1), i direktiv 2003/88 definerer begrebet »arbejdstid« som det tidsrum, hvori arbejdstageren er på arbejde og står til arbejdsgiverens rådighed under udførelsen af sin beskæftigelse eller sine opgaver i overensstemmelse med national lovgivning og/eller praksis. I henhold til dette direktivs artikel 2, nr. 2), skal der ved begrebet »hvileperiode« forstås det tidsrum, der ikke er arbejdstid.
- 30 Det følger heraf, at disse to begreber, som var defineret på samme måde i Rådets direktiv 93/104/EF af 23. november 1993 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EFT 1993, L 307, s. 18), som direktiv 2003/88 efterfulgte, udelukker hinanden. En arbejdstagers tilkaldvagt skal derfor enten kvalificeres som »arbejdstid« eller »hvileperiode« med henblik på anvendelsen af direktiv 2003/88, idet dette direktiv ikke fastsætter en mellemkategori (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 29 og den deri nævnte retspraksis).
- 31 Desuden udgør begreberne »arbejdstid« og »hvileperiode« EU-retlige begreber, der skal defineres efter objektive kriterier under hensyn til opbygningen af og formålet med direktiv 2003/88. Det er nemlig kun en sådan selvstændig fortolkning, der kan sikre direktivet sin fulde virkning samt en ensartet anvendelse af disse begreber i samtlige medlemsstater (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 30 og den deri nævnte retspraksis).
- 32 På trods af henvisningen til »national lovgivning og/eller praksis« i artikel 2 i direktiv 2003/88 kan medlemsstaterne ikke ensidigt fastlægge rækkevidden af begreberne »arbejdstid« og »hvileperiode« ved at undergive den ved direktivet direkte anerkendte ret for arbejdstagerne til, at der tages behørigt hensyn til arbejdsperioder og de tilsvarende hvileperioder, nogen som helst betingelse eller begrænsning. Enhver anden fortolkning ville modvirke den effektive virkning af direktiv 2003/88 og være i strid med dets formål (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 31 og den deri nævnte retspraksis).
- 33 For det tredje og mere specifikt omkring perioderne med vagttjeneste fremgår det af Domstolens praksis, at en periode, hvorunder arbejdstageren ikke udfører faktisk arbejde for sin arbejdsgiver, ikke nødvendigvis udgør en »hvileperiode« med henblik på anvendelsen af direktiv 2003/88.

- 34 Domstolen har således for det første – med hensyn til perioder med vagttjeneste udført på arbejdssteder, der ikke var sammenfaldende med arbejdstagerens bopæl – udtalt, at den afgørende begrundelse for antagelsen om, at det, der karakteriserer begrebet »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88, foreligger, er det forhold, at arbejdstageren er forpligtet til fysisk at opholde sig på det sted, som arbejdsgiveren har anvist, for dér at være til arbejdsgiverens rådighed med henblik på straks at kunne udføre de fornødne opgaver (jf. i denne retning dom af 3.10.2000, Simap, C-303/98, EU:C:2000:528, præmis 48, af 9.9.2003, Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, præmis 63, og af 1.12.2005, Dellas m.fl., C-14/04, EU:C:2005:728, præmis 48).
- 35 Det skal i denne henseende præciseres, at arbejdsstedet skal forstås som ethvert sted, hvor arbejdstageren skal udøve en aktivitet efter arbejdsgiverens ordre, herunder, når dette sted ikke er det sted, hvor denne sædvanligvis udøver sin beskæftigelse.
- 36 Domstolen har udtalt, at en arbejdstager, der i løbet af en sådan periode med vagttjeneste er forpligtet til at blive på sit arbejdssted til arbejdsgiverens direkte rådighed, skal opholde sig langt fra sine sociale og familiemæssige omgivelser og har et meget lille råderum med hensyn til at disponere over den tid, hvor hans faglige tjenesteydelser ikke er påkrævet. Hele denne periode skal følgelig kvalificeres som »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88, uanset omfanget af det arbejde, som arbejdstageren rent faktisk har udført i den nævnte periode (jf. i denne retning dom af 9.9.2003, Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, præmis 65, af 5.10.2004, Pfeiffer m.fl., C-397/01 – C-403/01, EU:C:2004:584, præmis 93, og af 1.12.2005, Dellas m.fl., C-14/04, EU:C:2005:728, præmis 46 og 58).
- 37 For det andet har Domstolen udtalt, at en periode med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet, selv om den ikke kræver, at arbejdstageren forbliver på sit arbejdssted, også i sin helhed skal anses for at være »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88, når denne periode – i betragtning af det objektive og betydelige omfang af begrænsninger, der er pålagt arbejdstageren for så vidt angår dennes muligheder for at hellige sig sine personlige og sociale interesser – adskiller sig fra en periode, hvorunder arbejdstageren alene skal stå til rådighed for sin arbejdsgiver med henblik på, at sidstnævnte kan komme i kontakt med denne (jf. i denne retning dom af 21.2.2018, Matzak, C-518/15, EU:C:2018:82, præmis 63-66).
- 38 Det følger af både de elementer, der er anført i denne doms præmis 34-37, og af nødvendigheden af at fortolke artikel 2, nr. 1), i direktiv 2003/88 i lyset af artikel 31, stk. 2, i chartret om grundlæggende rettigheder, jf. denne doms præmis 28, at alle perioder med vagttjeneste, herunder dem uden krav om ophold på arbejdsstedet, hvorunder de begrænsninger, der er pålagt arbejdstageren, er af en sådan art, at de objektivt set og i meget betydeligt omfang påvirker dennes mulighed for i disse perioder frit at disponere over den tid, hvorunder dennes faglige tjenesteydelser ikke er påkrævet, og at hellige sig sine egne interesser i denne tid – er omfattet af begrebet »arbejdstid«.
- 39 Når de begrænsninger, der er pålagt arbejdstageren under en bestemt periode med vagttjeneste, ikke når en sådan grad af intensitet, og disse begrænsninger tillader arbejdstageren at disponere over sin tid og at hellige sig sine egne interesser uden store begrænsninger, er det omvendt kun den tid, der er knyttet til den arbejdsydelse, som – i givet fald – faktisk er udført under en sådan periode, der udgør »arbejdstid« med henblik på anvendelsen af direktiv 2003/88 (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 38 og den deri nævnte retspraksis).
- 40 I denne henseende skal det endvidere præciseres, at alene de begrænsninger, der pålægges arbejdstageren – enten ved lovgivningen i den pågældende medlemsstat, ved en kollektiv overenskomst eller af dennes arbejdsgiver i medfør af bl.a. ansættelseskontrakten, arbejdsregulativer eller ordningen for fordeling af vagttjenester mellem arbejdstagere – kan tages i betragtning ved afgørelsen af, om en periode med vagttjeneste udgør »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88 (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 39).

- 41 Derimod kan organisatoriske vanskeligheder, som en periode med vagttjeneste kan skabe for arbejdstageren, og som ikke følger af sådanne begrænsninger, men som f.eks. er en følge af naturlige faktorer eller af dennes frie valg, ikke tages i betragtning (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 40).
- 42 Det forholder sig derfor navnlig således, at en betydelig afstand mellem den bopæl, som arbejdstageren frit har valgt, og det sted, som denne skal være i stand til at vende tilbage til inden for en vis frist under dennes periode med vagttjeneste, ikke som sådan er et afgørende kriterium for at kunne kvalificere hele denne periode som »arbejdstid« som omhandlet i artikel 2, nr. 1), i direktiv 2003/88, i hvert fald når dette sted er dennes sædvanlige arbejdssted. I et sådant tilfælde har denne arbejdstager nemlig været i stand til frit at vurdere afstanden mellem det nævnte sted og dennes bopæl (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 41 og den deri nævnte retspraksis).
- 43 Det bemærkes i øvrigt, at hvis arbejdsstedet omfatter eller er sammenfaldende med arbejdstagerens bopæl, er det forhold alene, at arbejdstageren under en given periode med vagttjeneste er forpligtet til at forblive på sit arbejdssted for om nødvendigt at kunne være til rådighed for arbejdsgiveren, ikke tilstrækkeligt til at kvalificere denne periode som »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88 (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 43 og den deri nævnte retspraksis).
- 44 Når en periode med vagttjeneste ikke automatisk kan kvalificeres som »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88 som følge af, at der ikke foreligger en forpligtelse til at forblive på arbejdsstedet, tilkommer det stadig de nationale retter at undersøge, om en sådan kvalificering ikke desto mindre alligevel er påkrævet på grund af de konsekvenser, som alle de begrænsninger, der er pålagt arbejdstageren, har for dennes mulighed for i denne periode at disponere frit over den tid, hvorunder dennes faglige tjenesteydelser ikke er påkrævet, og at hellige sig sine egne interesser.
- 45 Ud fra dette perspektiv skal der mere specifikt tages hensyn til den frist, som arbejdstageren råder over i perioden med vagttjeneste til at genoptage sin beskæftigelse fra det tidspunkt, hvor arbejdsgiveren kræver det, i givet fald kombineret med den gennemsnitlige hyppighed af indgreb, som denne arbejdstager faktisk anmodes om at foretage i denne periode (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 46).
- 46 Som generaladvokaten i det væsentlige har anført i punkt 89-91 i forslaget til afgørelse, skal det således for det første bemærkes, at de nationale retter skal tage hensyn til de konsekvenser, som den korte frist, inden for hvilken arbejdstageren, hvis det er nødvendigt at gribe ind, skal vende tilbage til arbejdet, hvilket generelt kræver, at denne vender tilbage til sit arbejdssted, får for dennes mulighed for frit at disponere over sin tid.
- 47 I denne henseende skal det fremhæves, at en periode med vagttjeneste, hvorunder en arbejdstager, henset til den rimelige frist, som denne er blevet tildelt for at genoptage sin erhvervsaktivitet, kan planlægge sine personlige og sociale gøremål, a priori ikke udgør »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88. Omvendt skal en periode med vagttjeneste, hvorunder den frist, der er givet arbejdstageren til at vende tilbage til arbejdet, er begrænset til nogle minutter, principielt anses for i sin helhed at være »arbejdstid« som omhandlet i dette direktiv, idet arbejdstageren i sidstnævnte tilfælde i praksis i vid udstrækning afskrækkes fra at planlægge nogen som helst form for afslapning, endda af kort varighed (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 48).

- 48 Det forholder sig ikke desto mindre således, at virkningen af en sådan reaktionsfrist skal bedømmes efter en konkret vurdering, som i givet fald tager hensyn til andre begrænsninger, der pålægges arbejdstageren, ligesom de faciliteter, der tilbydes denne under dennes periode med vagttjeneste (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 49).
- 49 For så vidt angår de begrænsninger, som denne reaktionsfrist er omgivet af, er arbejdstagerens forpligtelse til at forblive på sin bopæl uden at kunne bevæge sig frit i afventning af, at arbejdsgiveren henvender sig, eller forpligtelsen til at være iført særligt udstyr, når den pågældende arbejdstager som følge af en opringning skal møde op på sin arbejdsplads, særlig relevante. Hvad angår de faciliteter, der indrømmes arbejdstageren, er det forhold, at denne arbejdstager eventuelt får stillet et køretøj til rådighed, der gør det muligt at gøre brug af sær- og prioritetsrettigheder i henhold til færdselsloven, eller at arbejdstageren har mulighed for at besvare arbejdsgiverens henvendelser uden at forlade det sted, hvor han befinder sig, ligeledes relevante.
- 50 For det andet og sammenholdt med den frist, som arbejdstageren råder over for at kunne genoptage sin beskæftigelse, skal de nationale retter tage hensyn til den gennemsnitlige hyppighed af effektive ydelser, der normalt leveres af denne arbejdstager i hver af dennes perioder med vagttjeneste, når denne hyppighed kan være genstand for en objektiv vurdering (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 51).
- 51 Når arbejdstageren i gennemsnit adskillige gange tilkaldes for at gribe ind i løbet af en periode med vagttjeneste, har denne nemlig et mindre råderum til frit at disponere over sin tid i de perioder, der ikke arbejdes, da disse ofte bliver afbrudt. Dette gælder så meget desto mere, når de indgreb, som arbejdstageren normalt skal foretage i løbet af sin periode med vagttjeneste, er af ikke ubetydelig varighed (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 52).
- 52 Det følger heraf, at hvis arbejdstageren i gennemsnit ofte tilkaldes for at levere ydelser i løbet af dennes perioder med vagttjeneste, og ydelserne generelt ikke er af kort varighed, udgør helheden af disse perioder principielt »arbejdstid« som omhandlet i direktiv 2003/88 (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 53).
- 53 Når dette er sagt, kan det forhold, at arbejdstageren i gennemsnit kun sjældent tilkaldes for at gribe ind i perioderne med vagttjeneste, ikke føre til, at disse perioder anses for at være »hvileperioder« som omhandlet i artikel 2, nr. 2), i direktiv 2003/88, når længden af den frist, der er fastsat for arbejdstageren til at genoptage sin beskæftigelse, er således, at den er tilstrækkelig til, objektivt set og meget betydeligt, at begrænse den mulighed, som denne i disse perioder har til frit at disponere over den tid, hvorunder dennes faglige tjenesteydelser ikke er påkrævet (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 54).
- 54 Det skal i det foreliggende tilfælde bemærkes, at ifølge oplysningerne i forelæggelsesafgørelsen kan RJ under de i hovedsagen omhandlede perioder med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet bevæge sig frit, men skal være i stand til at nå frem til Offenbach am Mains bygrænse inden for en frist på 20 minutter med sin indsatsbeklædning og det indsatskøretøj, som han har fået stillet til rådighed af sin arbejdsgiver, ved at gøre brug af sær- og prioritetsrettigheder i henhold til færdselsloven. Som det er blevet anført i denne doms præmis 13, fremgår det ikke af forelæggelsesafgørelsen, at den gennemsnitlige hyppighed af denne arbejdstagers indgreb under disse perioder har været høj. I øvrigt er den eventuelle store afstand mellem RJ's bopæl og Offenbach am Mains bygrænse, der er det sædvanlige sted for hans arbejde, ikke i sig selv relevant.
- 55 Det tilkommer imidlertid den forelæggende ret – henset til alle omstændighederne i det foreliggende tilfælde – at vurdere, om RJ i løbet af perioderne med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet er underlagt begrænsninger af en sådan intensitet, at de objektivt set og i meget

betydeligt omfang påvirker hans mulighed for i løbet af disse perioder at disponere frit over den tid, hvorunder hans faglige tjenesteydelser ikke er påkrævet, og at hellige sig sine egne interesser i denne tid.

- 56 For det fjerde bemærkes, at bortset fra den særlige situation vedrørende årlig betalt ferie, som er omhandlet i artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88, begrænser dette direktiv sig til at regulere visse aspekter af tilrettelæggelsen af arbejdstiden for at sikre arbejdstagernes sikkerhed og sundhed, hvorfor det i princippet ikke finder anvendelse på arbejdstagernes lønforhold (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 57).
- 57 Den måde, hvorpå arbejdstagere aflønnes for perioder med vagttjeneste, henhører følgelig ikke under direktiv 2003/88, men under de relevante bestemmelser i national ret. Dette direktiv er derfor ikke til hinder for anvendelsen af retsfor skrifter i en medlemsstat, af en kollektiv overenskomst eller af en aftale truffet af en arbejdsgiver, der med henblik på en aflønning af en vagttjeneste på forskellig måde tager hensyn til de perioder, hvorunder der reelt udføres arbejde, og de perioder, hvorunder der ikke udføres reelt arbejde, selv når disse perioder i deres helhed skal anses for at være »arbejdstid« med henblik på anvendelsen af det nævnte direktiv (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 58 og den deri nævnte retspraksis).
- 58 På samme måde er direktiv 2003/88 ikke til hinder for retsfor skrifter, en kollektiv overenskomst eller en aftale truffet af arbejdsgiver, der, for så vidt angår perioder med vagttjeneste, der som helhed skal anses for ikke at henhøre under begrebet »arbejdstid« med henblik på anvendelse af dette direktiv, ikke desto mindre fastsætter, at den pågældende arbejdstager skal betales et beløb, der skal kompensere for den ulejlighed, som disse perioder med vagttjeneste medfører for ham, når han disponerer over sin tid og sine private interesser (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 59).
- 59 For det femte og endelig følger det af denne doms præmis 30, at de perioder med vagttjeneste, der ikke opfylder betingelserne for at være kvalificeret som »arbejdstid« som omhandlet i artikel 2, nr. 1), i direktiv 2003/88, bortset fra den tid, der er knyttet til det arbejde, der faktisk er blevet udført i løbet af disse perioder, skal anses for at være »hvileperioder« som omhandlet i dette direktivs artikel 2, nr. 2), og som sådan skal medtages i den beregning af minimale daglige og ugentlige hvileperioder, der er fastsat i dette direktivs artikel 3 og 5.
- 60 Når dette er sagt, skal det dog bemærkes, at kvalificeringen af en periode med vagttjeneste som »hvileperiode« med henblik på anvendelsen af direktiv 2003/88, ikke berører arbejdsgivernes pligt til at overholde de specifikke forpligtelser, der i medfør af artikel 5 og 6 i direktiv 89/391 påhviler dem med henblik på at beskytte deres arbejdstageres sikkerhed og sundhed. Det følger heraf, at arbejdsgiverne ikke kan indføre perioder med vagttjeneste, der er så lange eller hyppige, at de udgør en risiko for arbejdstagerens sikkerhed og sundhed, uanset om disse perioder kvalificeres som »hvileperioder« som omhandlet i artikel 2, nr. 2), i direktiv 2003/88. Det tilkommer medlemsstaterne at definere måderne for anvendelsen af denne forpligtelse i deres nationale lovgivning (dom af dags dato, Radiotelevizija Slovenija (Periode med vagttjeneste på et afsides sted), C-344/19, præmis 61-65 og den deri nævnte retspraksis).
- 61 Det følger af samtlige ovenstående betragtninger, at de forelagte spørgsmål skal besvares med, at artikel 2, nr. 1), i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at en periode med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet, hvorunder en arbejdstager skal være i stand til at nå frem til bygrænsen i den by, hvor den pågældende har tjenestested, inden for en frist på 20 minutter, med sin indsatsbeklædning og det indsatskøretøj, som arbejdstageren har fået stillet til rådighed af sin arbejdsgiver, ved brug af de sær- og prioritetsrettigheder i henhold til færdselsloven, der er knyttet til dette køretøj, kun i sin helhed udgør »arbejdstid« som omhandlet i denne bestemmelse, såfremt det følger af en helhedsvurdering af alle omstændighederne i det foreliggende tilfælde, navnlig af konsekvenserne af en sådan frist og i givet fald af den gennemsnitlige hyppighed af indgreb i denne periode, at de begrænsninger, der er

pålagt denne arbejdstager i den nævnte periode, er af en sådan art, at de objektivt set og i meget betydeligt omfang påvirker dennes mulighed for i den samme periode frit at disponere over den tid, hvor dennes faglige tjenester ikke er påkrævet, og at hellige sig sine egne interesser i denne tid.

Sagsomkostninger

- 62 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne. Bortset fra de nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Store Afdeling) for ret:

Artikel 2, nr. 1), i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden skal fortolkes således, at en periode med vagttjeneste uden krav om ophold på arbejdsstedet, hvorunder en arbejdstager skal være i stand til at nå frem til bygrænsen i den by, hvor den pågældende har tjenestested, inden for en frist på 20 minutter, med sin indsatsbeklædning og det indsatskøretøj, som arbejdstageren har fået stillet til rådighed af sin arbejdsgiver, ved brug af de sær- og prioritetsrettigheder i henhold til færdselsloven, der er knyttet til dette køretøj, kun i sin helhed udgør »arbejdstid« som omhandlet i denne bestemmelse, såfremt det følger af en helhedsvurdering af alle omstændighederne i det foreliggende tilfælde, navnlig af konsekvenserne af en sådan frist og i givet fald af den gennemsnitlige hyppighed af indgreb i denne periode, at de begrænsninger, der er pålagt denne arbejdstager i den nævnte periode, er af en sådan art, at de objektivt set og i meget betydeligt omfang påvirker dennes mulighed for i den samme periode frit at disponere over den tid, hvor dennes faglige tjenester ikke er påkrævet, og at hellige sig sine egne interesser i denne tid.

Underskrifter